

ДІБРОВИ КАРПАТ

Стойко С.М. Дубові ліси Українських Карпат: екологічні особливості, відтворення, охорона. — Львів: Меркатор, 2009. — 220 с.

Охорона та оптимізація лісової рослинності в сучасних умовах є важливим і необхідним фактором не лише для стабілізації довкілля, а й збереження навколишнього природного середовища, що, своєю чергою, сприятиме нормалізації життєдіяльності людини. Знання про ліси в історичному аспекті стали теоретичною, методологічною і практичною основою охорони природи, яка є одним із найважливіших пріоритетів сучасної екологічної політики. Тому вихід у світ 2009 року праці видатного українського ботаніка, професора, доктора гоноріс кауза Зволеньського університету (Словаччина) Степана Михайловича Стойка «Дубові ліси Українських Карпат: екологічні особливості, відтворення, охорона» є важливою подією для ботаніків України. В монографії представлені результати багаторічних досліджень ученого, зокрема, висвітлено питання про філогенез видів роду *Quercus* L. та історію розвитку дубових лісів в Українських Карпатах у голоцені, наведено їхню класифікацію, подано характеристики синтаксонів, описано форми антропогенних трансформацій у дібровах та їхні наслідки. Книга розрахована на лісівників, ботаніків, зокрема фітоценологів, працівників природоохоронних закладів, а також студентів і аспірантів. Видана вона за сприяння державних підприємств Львівського, Івано-Франківського, Закарпатського й Чернівецького управлінь лісового та мисливського господарств, що свідчить про її актуальність, наукову і практичну значущість.

Книга починається вступним словом наукового редактора видання, академіка НАН України М.А. Голубця, який дає коротку характеристику авторові монографії, відзначає

найвагоміші результати його досліджень, наукову і практичну цінність цієї праці. М.А. Голубець підкреслює, що книга професора С.М. Стойка наче відтворює його невичерпну енергію, величезну працьовитість і любов до природи рідного краю.

У короткому вступі розкривається мета дослідження, наводяться загальні відомості про формування в Карпатах дібровного ценотичного комплексу, особливості лісорослинних умов дібров, рівень вивченості видів роду *Quercus* L., висловлюється подяка колегам, які сприяли підготовці видання. Вступ подається двома мовами — українською і англійською.

Розділ «Філогенез видів роду *Quercus* L. та його систематика» присвячений питанню виникнення видів дубів та їх поширення. У ньому відзначається також роль дослідників, які вивчали філогенію дубів (Малеєв, 1948; Krašan, 1886; Gams, 1924; Stefanoff, 1928; Stojanoff, Stefanoff, 1829; Georgescu, Ciobanu, 1965). Автор поділяє висловлену ними думку щодо походження *Q. robur* L. із робуроїдних дубів в умовах добре освітлених макросхилів Карпатських і Балканських гір, оскільки диференціація видів особливо інтенсивно відбувається в сухих і посушливих умовах.

У розділі «Розвиток дубових лісів у четвертинному періоді» С.М. Стойко наголошує, що серед факторів, які визначають гологенетичні зміни в рослинному покриві, важливим чинником його розвитку є епіонтологічний. Він зумовлював шляхи формування рослинного покриву в минулому, а тепер визначає його динамічні тенденції. У розділі характеризується розвиток рослинності в карпатській гірській системі в голоцені під час усіх трьох його періодів — раннього, середнього та пізнього. У ранньому голоцені, коли в регіоні був сухий холодний континентальний клімат, в Українських Карпатах панували хвойні ліси. М'який і тепліший клімат середнього голоцену сприяв міграції до регіону п'яти видів *Quercus* — *Q. robur*, *Q. petraea*, *Q. pubescens*, *Q. cerris*, *Q. ilex*. Дослідження автором в Українських Карпатах висотних меж реліктових осередків видів цього роду, які збереглися до наших часів у пасмі букових лісів, дали вченому змогу з'ясувати, що в цей період південно-західний мегасхил, очевидно, був більше зайнятий дубовими лісами, ніж північно-східний. Це пояснюється впливом гірського рельєфу на клімат регіону, що спричинило його зволоження та пом'якшення і, як наслідок, — розселення деревних порід мезофітного характеру, зокрема й мезофітних видів досліджуваного роду. Аналізуючи динамічні тенденції розвитку лісових формацій у пізньому голоцені, автор відзначає, що вологий прохолодний клімат сприяв регресії ареалів представників роду *Quercus* у Карпатах і зменшенню ценотичної стабільності дібров. Їхні еконіші зайняли види *Fagus*. Узагальнюючи, С.М. Стойко робить логічний висновок про те, що лісова рослинність у післяльодовиковий період на південно-західному мегасхилі Карпат розвивалася інакше, ніж на північно-східному, що пояснюється відмінними екологічними умовами, кліматичним впливом прилеглих територій і шляхами міграції низки представників дендрофлори. Усе це наклало певний відбиток на сучасний характер поширення лісових формацій дібровного ценотичного комплексу.

У невеликому за обсягом розділі «Огляд публікацій, присвячених дубовим лісам» аналізується література з даного питання, починаючи з робіт Л. Фекете

(Fekete, 1809) і до нашого часу. Автор доходить висновку про відсутність узагальнюючої монографічної праці, присвяченої поширенню, екології та ценотичній структурі дубових лісів регіону досліджень.

Розділ «Вплив геоморфологічної будови Карпат на поширення лісових формацій» присвячений аналізу поширення лісових формацій залежно від геоморфологічної будови гір та інших абіотичних чинників. Зокрема, відзначається, що масивність, висота гір і ступінь розчленованості Українських Карпат збільшуються в південно-східному напрямку, причому адекватно піднімається верхня межа появи *Q. robur* і *Q. petraea*, а також інших деревних порід. Найбільше на розподіл лісових фітоценозів впливають експозиція та крутизна схилів гірських долин і висота над рівнем моря.

Розділ «Висотна поясність рослинного покриву» починається з розгляду екологічних чинників, які впливають на диференціацію рослинного покриву в горах. Автор відзначає, що вона є природним наслідком екологічної відповідності рослинних формацій як температурному, так і всім іншим екологічним чинникам, що змінюються не лише зі збільшенням висоти над рівнем моря, а й залежно від розміщення та напрямку гірських хребтів, характеру долин річок, а загалом — від геоморфологічної структури місцевості. С.М. Стойко дає також визначення висотних рослинних смуг як конкретних та історично сформованих фітохорологічних одиниць, котрі об'єднують фітоценози, утворені едифікаторами, що в горах мають однакове або подібне поширення. Отже, вони є категорією фітоценологічною, фітоценогенетичною, фітогеографічною і фітохорологічною. В Українських Карпатах С.М. Стойко виділив 10 висотних рослинних смуг та охарактеризував їх за показниками кліматичних умов, рослинності, висотних меж і географічного розташування. Окремий підрозділ присвячений динамічним тенденціям висотних рослинних смуг у голоцені. Автор зауважує, що тенденції до потепління клімату можуть призвести до збільшення площі лісів формацій *Querceta roboris* і *Querceta petraeae* в теплих районах низькогір'я на місці букових лісів. Про це, зокрема, свідчить розповсюдження кверцетальних видів (*Carpinus betulus* L., *Sorbus torminalis* (L.) Crantz, *Tilia cordata* Mill., *Corylus avellana* L. та ін.) вище сучасного висотного рівня поширення *Q. robur* і *Q. petraea*.

Наступні розділи є основними в монографії. Вони сфокусовані на фітоценотичній характеристиці угруповань формацій *Querceta roboris* і *Querceta petraeae*. Про загальну фітоценологічну характеристику лісів *Querceta roboris*, екологічні фактори, що впливають на поширення *Quercus robur*, його біолого-екологічні особливості, класифікацію лісів *Querceta roboris* і характеристику синтаксонів ідеться в розділі «Формація дуба звичайного (*Querceta roboris*)». Тут розглядається класифікація дубових лісів, здійснена на принципах домінантної класифікації в поєднанні з еколого-лісівничою. Загалом у книзі описані угруповання *Querceta roboris* 20 асоціацій семи субформацій.

Близьким за формою викладення змісту є розділ «Формація дуба скельного (*Querceta petraeae*)», присвячений характеристиці *Quercus petraea* та лісам *Querceta petraeae*. Угруповання останніх об'єднані автором у 27 асоціацій і 10

субформацій. Особливо цінним є матеріал про скельнодубові угруповання зі співдомінуванням виявлених С.М. Стойком нових для України південноєвропейських видів роду *Quercus* — *Q. cerris* L., *Q. dalechampii* Ten., *Q. polycarpa* Schur та інформація про їхні ареали, морфологічну будову, біоекологічні особливості та ценотичну характеристику.

У розділі «Плодоношення та природне поновлення в дубових лісах» розглядається природний регенеративний процес, що відбувається в ценозах *Querceta roboris* і *Querceta petraeae*. В ньому також обґрунтовуються заходи, яких слід вжити для його поліпшення.

Розділ «Система лісового господарства в дібровах за зразком природних лісів» є змістовним оглядом перебігу господарювання в дібровах регіону. Автор розглянув антропогенну трансформованість дубових лісів та її екологічні наслідки, запропонував екологічні засади системи лісівництва за зразком природних лісів.

У розділі «Територіальна охорона дубових лісів», який є одним із базових, ідеться про теоретичні основи, висвітлюються природоохоронні принципи, на підставі яких автор розробив екологічні засади територіальної охорони природних дубових лісів, з'ясував значення лісових об'єктів, що охороняються. Подається природоохоронна характеристика лісових заказників і резерватів кожної з областей регіону досліджень, в яких наявні дубові ліси.

Завершується книга розділом «Підсумки», де автор дає короткий коментар до всіх представлених матеріалів. У монографії багато рисунків, фотографій і таблиць, які вдало ілюструють і відображають вміщений фактичний матеріал.

Однак до змісту окремих розділів варто зробити деякі зауваження й висловити побажання. Вважаємо, що розділ «Огляд публікацій, присвячених дубовим лісам» мав би відкривати книгу, а не бути аж третім. Написання латинських назв асоціацій слід було б узгодити з «Продромусом растительности Украины» (1991). Потребує уточнення питання щодо розповсюдження *Q. petraea* в Україні (с. 109), оскільки в монографії нічого не сказано про його острівне поширення на Поліссі. Некоректним є використання природоохоронної категорії «резерват» стосовно українського природоохоронного законодавства. Маємо сумніви щодо рекомендацій автора вводити у природні звичайнодубові та скельнодубові ліси екзоти хвойних порід, оскільки невідомо, якими будуть наслідки такої дії. Недоцільним, на думку рецензентів, є виділення автором таких наукових підрозділів геосозології, як економічна та правова созології, об'єктом котрих повинні бути економічні нормативи природокористування та правові нормативи охорони довкілля, оскільки такі питання є предметом розгляду і аутфітосозології, і синфітосозології, і зоосозології тощо.

Вважаємо, що висловлені нами зауваження не применшують значущості рецензованої монографії. Її загальна оцінка дуже висока, це, безумовно, подія для фітоценологів. Книга добре структурована, матеріал викладений послідовно, літературною мовою, з використанням сучасної наукової термінології. Вона є вагомим внеском у природоохоронну справу і, безперечно, успіхом автора.

П.М. УСТИМЕНКО, Д.В. ДУБИНА